

ШЫН

1993 чылдың август
31-де үнүп эгелдэн

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№110
(19147)

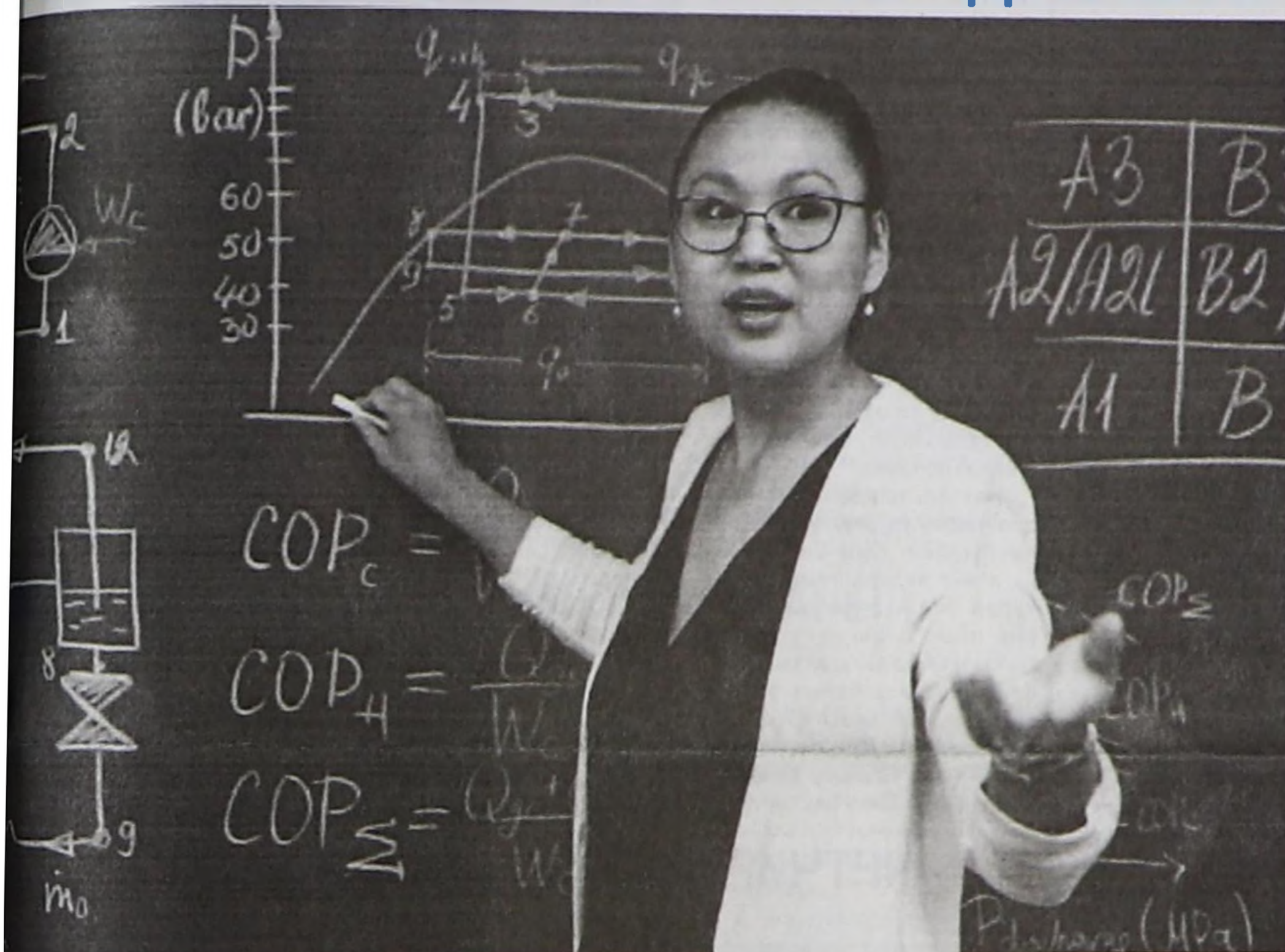
2018 чылдың
сентябрь 20
четверг

Хүннүн үнери — 08:10
Ажары — 18:34
Хүн дурту — 12:24

Садар өртээ хостуг 12+

Даштыкыда чаңгыс чер-чурттууус

ШВЕЙЦАРИЯДА ТЫВА ЭРТЕМДЕН КЫС

Америкадан мындыг медээ келген. Тыва чурттуг аныяк эртемден Долаана Ховалыг экономиканың эң бурунгаар депшилгелиг адыры – чарыгдалы эвээш энергетика талазы-биле Швейцарияда Лозанна университетинде лабораторияның удуртукчузу апарган деп. Кымыл ол?

Долаана Ховалыг Ак-Довуракка төрүттүнгөш, ол хоорайның 2 дугаар школазынга өөренип кирген. 9 класстан эгелээш, Кызылдың 1 дугаар школазын алдын медаль-биле дооскан. Улаштыр Москваңың энергетика институтунун «Атомнуг болгаш чылыг электростанциялары» факультетин кызыл диплом-биле дооскан. Москвага эртемниң аайы-биле

ажылдап артып калгаш, Американың Фулбрайт грантызын чаалап алгаш, Иллинойс университетинге эртем практикаын эрттирген. Санкт-Петербургтуң механика, оптика болгаш информастыг технологияларның эртем-шинчилел институтунга техниктиг эртемнерниң кандидады атты камгалап алган. Улаштыр Американың Иллинойс университетинин машина тудуу адырынга философия эртемнеринин доктору атты (PhD чадазы) 33 харлыында камгалап алган. Копенгагенге Данияның Техниктиг университетинге иштиги байдал болгаш энергетика талазы-биле чурттар аразының төвүнге ажилдап тургаш, Швейцарияда Лозаннаның Техниктиг университетинин профессору атты алган. Сингапурга

аныяк эртемденнерниң бүгү-делегей чергелиг саммидинге ооң «Энергия-биле хандырылга болгаш суг чок байдалга энергия байдалы» деп ажылы делегейде сес шылгараңгай ажилдарның санынга кирген. Ол доктаамал эртем конференцияларында чурттар, диптер аразында ужуп чоруп турар. Эрткен айда Американың Каттышкан Штаттары, Мурнуу Көрейге ажилдаан. Европа күрүнелери аңаа Кызылдан Шагаан-Арыг чедери-биле дөмей.

Ооң лабораториязы тудугга болгаш чылыдылгага энергия камнаар талазы-биле шинчилел ажылын эгелээн. Аныяк тыва эртемден кыс Долаана Ховалыг өг-бүлөзи-биле Швейцарияның Фрибург хоорайда чурттап турар.

Бистиң корр.

Хүннүн медээлери

АРГА-АРЫЫВЫС ӨССҮН!

Арга-ыаш ажил-агыйының Федералдыг агентилелиниң эгелээшкини-биле чылдың-на бүгү Россияга «Арга-арыг өссүн!» деп акцияны эрттирип турар. Ооң кол сорулгазы – Россияның арга-арыг байлаан камгалаарының, катап тургузарының болгаш өстүрериниң чидиг айтырыгларынче хөй-ниитиниң кичээнегейин хаара тудары. Акция үезинде чадаң үнүштөрү болгаш ыяштарны тарып олуртуп, арга-арыг культураларының үрезинерин чыып, бок-күзүрүмүн аштап арыглап, арга-арыг дугайында билиглерни хандыр шиңгээдип билип алырынга дузалыг агитация болгаш тайылбыр хемчеглерин чорудар.

Бистиң республикада акцияны ТР-ниң Арга-арыг талазы-биле күрүне комитети биле Кызыл хоорайның мэриязы организастан эрттирип турар. Бо чылгы хемчеглерни хоорайны ногаанчыдарынче угландырган. Ниитизи-биле 60 дөс хадыны тарып олуртурун планнаан. Ногаанчыдылга ажилдарына 125 кижиге киржир, оларның иштинде ТР-ниң Арга-арыг күркөмүнүн 23, мэрияның 10 ажилдакчызы, «Тываның буянның чүректери» хөй-ниити организациязының 5 эки турачылары, ТКУ-нуң ыяш ажил-агый факультетиниң 9 студентизи, ыяш ажил-агыйының 71 ажилчыны, Кызылдың №5 гимназиязының 5-ки класзының 7 өөреникчизи киржир.

Акция сентябрь 21-де 10 шакта Кызылдың №5 гимназиязының ду-

жунда Ангарск бульвар кудумчузунга эгелээр.

АРЫГ-СИЛИГ АЙЫ

Республиканың чурттакчыларының санитар-эпидемиологтуг таарымчалыг чоруун хандыраы-биле база өзүп олурар салгалдың кадыын камгалап, быжыглаарынче угланган эмчи-биологтуг болгаш социал-психологтуг чаңгыс аай система комплекзи кылдыр хүлээп алдынган кадык амыдыралды хевирлээриниң күрүне политиказын боттандыраы-биле ТР-ниң Чазаның сентябрь 13-те №374-р айтышыкыны-биле республика девискээринге сентябрь 15-тен октябрь 15-ке чедир «Гигиена – кадыкшылдың дөзү» деп айны чарлаан. Ол өзүгаар ай дургузунда кылып чорудар хемчеглер планын бадылаан.

Редакторнун колонказы

ХАМЫК УЖУР КЛОЗЕТТЕРДЕ ЭВЕС, А БАШТАРДА...

Михаил Булгаковтуң «Ыът чүрээ» деп тоожузунда профессор Преображенскийниң швондерлиг кезекке хамаарыштыр чугаазын сактып тур боор силер: «Бир эвес мен, кезишкын кылырынның орнунга, кезжээниң-не квартирамга хөй-биле кады ырлап-шоорлап эгелезимзе, ынчан меңээ сандараашкын эгелээр. Бир эвес мен арыгланыр өрээлде унитазче соора ичелеп эгелезимзе, Зина биле Дарья Ивановна база ынчаарлар болза, арыгланыр черге сандараашкын эгелээр. Ынчан кээрге, сандараашкын клозеттерде эвес, а баштарда-дыр. Кажан ол баритоннар «Сандараашкынны сок!» деп алгыржырга – каткым келир-дир! Шынап-ла, каттырар-дыр мен. Ол чүү дээни ол, оларның кижиге бүрүзү чушкунуңче бот-шашкыланыр ужурлуг дээни ол-дур! Кажан ол бодундан үш-үдүрүм дембээрелдиг бодаалдарны ушта шанчып, силгип каапкаш, бодунуң езулуг ажил-херээ – хевистер арыглаашкынның эгелей бээр, ынчан сандараашкын боду-ла чиде бээр. Ийи бурганга бараан болуру болдунмас!»

Ийет, ийи бурганга – боттун бүгү назында бүзүрөп, сагып чорааның хууда үзел-бодал биле хөй-ниитиниң туугай идеяларынга – бараан болуру болдунмас. Маңаа шипилгени кылыры эргежок чугула апар. Чок-ла болза, боттун кредозун ыйыдарын уламчылаар, чок-ла болза, хөй-биле хөлбөңейнип, ниити агым куду салдап бадар. Бөгүнгү амыдыралдан алгаш көөрге, бистер шупту ниити агым-биле салдап бар чоруур-дур бис, агым удур эжиндирерин оралдашканнарны янзы-бүрү швондерлер тудуп чиир дээш кедеп турарлар. Ниитининден өске үзел-бодалдыгларның амыдырап-чурттаары кызыдап олурар. Өскелер унитазтан соора ичелеп турар болза, сен база соора ичелээр апар сен. Оон башка «командадан үнген» кижилерниң санынга киргениң ол.

Ажылга ижигип безин четпээнимде, оппозицияга чыпшыр көөр, аңаа «хүннээр» байдалдарның эскиттери көстүп келди. «Чоннуң дайзыны» мүн-не дивейн турлар. «Чоннуң айбычыларын» балдырлапканывыстың түннели мындыг болган. «Дээп болбас демир өргеннер, артап болбас алдын өргеннер» бистиң аравыста база бар боор чүве-дир.

Чүге-ле ийик, мооң-биле холбаштыр журналистер биле Тыва Республиканың Баштыңы Ш.В. Кара-оолдун ужуражылгазының үезинде эрге-чагырганың бирги кижизиниң чугаалаан сөстери сагындырды. Кончуг-ла шын, чөптүг сөстөр – «кым-даа кижиге, ээлеп турары албан-дужаалындан хамаарылга чокка, бир эвес аңаа хамаарыштыр үндениниг барымдаалар тургустунуп келген болза, шүгүмчүлелден дашкаар артпас ужурлуг. Массалыг информация чөпсектериниң ажилдакчыларының барымдаалыг шүгүмчүлелдери бистиң ажил-иживисти шуудадыр, чогуур корректировкаларны кылырынга, чедер-четпестерни эде-хере тырттарынга дузалаар...»

(Уланчызы 2-ги арында). ➡

ХАМЫК УЖУР КЛОЗЕТТЕРДЕ ЭВЕС, А БАШТАРДА...

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Амыдыралдың эки-даа, баык-даа талалары эңмежок, оларның кайызын-даа салаа басып санап болур, эки тала деңзи караан ажыр басып турары өөрүнчүг. Чер-черлерде чаа-чаа тудуглар, уруглар албан черлери, школалар, эмнелгелер немежирге кым өөрүвес боор. Эрткен хунерде Тывада тараа культураларының ортума дүжүдү 15,6 центнер болган — база-ла өөрүнчүг, идегелди оттуруп кээр медээ. С. Токаның үелеринде көргүзүлгелерге оран-чокта четпес-даа бол, чоокку эрткен үелерге көөрдө мүн-не шымбай. Кедизинде барып, бо темпелер-биле чоруур болзувусса, далган-тараа-биле бот-хандырттарының шинээ тыптып кээп болур-дур. Ынчалза-даа четпестерни база чок деп болбас, каалама орук кайыын турар. Оларны илередиринге массалыг информация чепсектериниң ролу улуг дээрзин демги ужуражылга үезинде республиканың бирги удуртукчузу чугаалап турду.

«Мээң кырымдан чүгле кууш ужул эртер» деп бодап чоруур «хүлержий» берген дарга-бошкаларны, ажил-агый удуртукчуларын, улуг-биче организацияларда «боду билерлерни» бистиң аравыста чок деп болбас. Оларның хөй нуруузу партияга кежигүнээшкени, партияга хамаарылгалы-биле мактаныр, ооң адының артынга шырыңмаланып алгаш, үшүдүрүмнөп чоруур боор-дур. Ындыгларга хамаарышкан чагаалар редакцияда эвээш эвес. «Корткаш, салбаан бис» — ажилдакчыларның тайылбыры мындыг. Өндүрүдери шүгүмчүлээринден белен-не бооп тур. Шынап-ла херек кырында дүржөктанып, самчыгдап, оорланып, эки-баык чаңнап чоруур улусту чоп шүгүмчүлөп, солун арнынга сойгалап болбас боор.

Ш.Д. Ооржак дарганың эрге-чагыргазының сөөлгү чылдарында чазактың парлалга албанының база «Шын» болгаш «Тувин-

ская правда» солуннарның кол редакторларының негелделиг саналы-биле чазак доктаалын хүлээп алган чүве. Массалыг информация чепсектеринге үнген шүгүмчүлөлдиг материалдарга ыявыла харыы бээриниң дугайында. Ук айтырыгның чазак деңнелинге чедир тургустунуп келгени таварылга эвес, амыдыралга хөлөгеленчек чүүлдер хөй турган, ынчап кээрде дажаараан сайыттарны, ажил кылбас удуртукчуларны кандыг-бир арга-биле орталандыраары «олудунче» айтыры эргежок чугула апарган. Бо доктаалдың үнүп келгениниң бир чылдагааны мындыг чүве. Үндөзинниг, боттук шүгүмчүлөп болза, кандыг хемчеглер алдынганын, четпестерни эдер дээш кандыг ажилдарны чорутканын хамаарышкан яамылар, ведомстволар, албан-организациялар албан бээр ужурун ук доктаалда айыткан. Харалаан, эки эгелээшкени эге үезинде күүсеттинип чоруй-чоруй соксап калган чүве. Чүге ам кээп ол чаңчылды эгидип болбазыл?

Республиканың эрге-чагыргазы «дөрткү эрге-чагырганың» сөс-домаанга дыңнангыр боор чүве болза, журналистерниң хүлүглүг холу чештинип, үнү дыңзып кээр-дир ийин. Ындыг чүүл кайыдаа талага ажыктыг — эрге-чагырга туткан эргетеннерге-даа, карачал чонга-даа.

Янзы-бүрү деңнелдин дарга-бошкаларындан, «хаалгачылардан» кара чаңгыс дилээм — кевин херекчок черге телефон долгавайн, кандыг партия-намга хамаарылгалымыны (комсомолдан аңгыда, кандыг-даа партияга кежигүннөвезин мен) уктап айтырбайн, мээң адресимче эрбенниг сөстөр этпейн, кулакты дыштандырып көрүңер. Хайым ажил-иште хайнып чоруур кижиге халалы кончуг-дур. Ооң орнунга материалдыг дуза көргүссүңерзе, буяныг үүлени бүдүргениңер ол болур.

Артур ХЕРТЕК,
"Шын" солуннун
кол редактору.

Чаа шиш

“ИНСТАДРАМА”

Тываның В. Көк-оол атыг хөгжүм-шиш театрының 83-кү сезонунда “Инстадрама” деп чаа шишини көрүкчүлөргө бараалгадыр.

Амгы үениң кижилериниң адырылбас бир өңнүү интернет апарганын кым-даа билер. Ооң эки, багай талалары база кымга-даа билдингир. Социал четкилер кижилерге дыка хөй эки аргаларны берип турар: чаа эш-өөр-биле таныштып алыр, кызыгаар чок харылзаа, фото база видео чуруктар солчур, харын-даа өөренип база ажилдап болур. А ооң дедир талазы база бар.

“Инстадрама” деп монодраманың (эгезинден төнчүзүңге чедир чаңгыс артист ойнаар шиш) кол болгаш чаңгыс-ла маадыры каас-шиник интернетке долузу-биле алзыпкан Сайсуу деп кыс. Ооң интернетте шола ады Сайс. Сайстың сонуургалдары — эр кижилер, мода, бьюти-индустрия (амгы үениң косметологиязы, чараштаныр чүүлдер), хайп (солун медээлер, аас-дыл, алгыш-кы-

рыш), акша база хөлгээшкени, оюн-тоглаа.

Сюзанна Ооржактың тургускан чаа шишин театрның уран чүүл соведи эки деп хүлээп алган. 21-ги чүс чыл информмастыг технологиялар веги болганда, ооң темазы бо үеге тааржыр чидиг айтырыг. Ол ышкаш худсоветтинг кежигүннери шишиниң сценарийин база онзалап демдеглээн. Аныяк артист Айзана Чылбак-оолдун күүселдезинде маадырның чугаазының тускай аянын база интернеттин “онлайн” аргаларын көргүзүг үезинде ажыглап турары онзагай.

“Сюзанна Ооржак биле Айзана Чылбак-оол — ийи аныяк талантылар ужуражып келген. Түңнелинде дыка солун моношиш тургустунган. Бо шиш чүгле философчу, мөңгө чүүлдер бо-даарынче эвес, ол кижиниң бодунуң кылган чүүлдерин, амыдыралык ыктындан үнелеп көөрүнче албадаптар” — деп театрның директору, Тываның улустун артисти Станислав Ириль демдеглээн.

ТР-ниң Культура
яамызының медээзи.

ШЫҢГЫ ХАЙГААРАЛГА АЛЫР

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун удуртук-газы-биле эрткен аппарат хуралында, республикада чылыг сезонунуң дугайында чугааны чоруткан. Хурал муниципалдыг тургузуглар-биле видеоконференция харылзаалыг эрткен.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол хуралдың киржикчилеринге: «Күс бодунуң эргезинче чүгле кирген эвес, харын-даа кыштың тыныжы-биле тына берип-тир. Даштын агаар казыр апарган, кижилер чылыг ам-даа чогуңга хомудап эгелээн. Одалга сезонун план езугаар эгелээринге шупту хемчеглерни алырын эрткен аппарат хуралында негезин мен. Сооп эгелээн үеде кижилер бажыңнары чылыг, аяныг турарын күзээр. Чамдык одалга объектилеринде саадап турар септелге ажилдарын дүрген доозар херек. Эрткен одалга сезонунуң төнчүзүнде, чазын-на ону чугаалашкан бис. Ынчангаш ол ажилдарны доозар дээш, шупту хемчеглерни алырын негедим.

Боттарыңардан эгелеңер деп, шупту удуртукчуларга сагындырайн. Кым-бир кижиде хөмүр чедирилгези саадап турар болза, үезинде чедирип алыр дээш чүнү чедир кылбааныңарны катап хынаңар. Кандыг өрелер барын, эрткен сезондан чеже хөмүр артканын, хөмүрнү дажыглап кааппас кылдыр кандыг чүүлдер кылдынганын катап база шүгдүнүңер.

Анаа кижилер кылаштап келгеш, хөмүр-дашты ыт чок уруп алгаш баар, ындыг черлер бары чажыт эвес болгай.

Удуртукчулар, чылыг төптериниң ажылыңче онза кичээңгейни салыңар. Удуртукчу кижилер бүрүзү, ажылын бир дугаарында, чылыг бээр төптерден эгелээр ужуруг. Кандыг башкарыкчы компания оларны хандырып турарындан хамаарылга чокка, бажыңнарга чылыг турзун дээш, муниципалитеттерниң шупту удуртукчулары бүгү хемчеглерни алзын. Муниципалдыг эрге-чагырга башкарыкчы компанияларның шилилдезин контролга тутар херек.

Аппарат хуралы Одалга болгаш энергетика яамызынга шыңгыы сагындырыг болган боор. Арга-дуржулгалыг сайыт ооң бажында олурар болгай. Бүгү республиканы одаар чүүл-биле хандырылганын харылап турар болганда, чаа одалга се-

зонун шынарлыг эгелеп, сооп хуу база муниципалдыг объектилер дивейн, чылыгны бээр шупту аргаларны ажыглап негедим».

«Кызылдың ЧЭТ» ажылы бириниң акционерлиг ниитизи 2018 чылдың сентябрь 14 эгелеп, хоорайның социал бан черлерин — кадык камга өөрөдиге болгаш культу объектилерин төп чылыг хандырылгасынга кошкан.

Сентябрь 21-ден чыгыр хандырылгасынга Кызыл хөй квартиралыг чуртталга жыйнарын база өске-даа лекчилерни кожар.

Тыва Республиканың Чаа Хөл кожуун чагыргазының таалы-биле, 2018-2019 чыл одалга сезону Чеди-Хөл кол девискээринге сентябрь 11 эгелээр. Ак-Довурак биле гаан-Арыг хоорайлар сентябрь 25-те одалга сезону эгелээр дыңнаткан.

ЧЕТЧИР МАЛ ЧЕМИН БЕЛЕТКЭЭР

Республиканың Чазаа күскү дүжүт ажаалдазының чамдык түңнөлдөрүн үндүргөн. Сентябрь 17-ге чедир, 2,3 муң га тараа шөлдериниң 24 хуузуңда дүжүттү ажааган. 3,45 муң тонна кызыл-тас база 55 тонна суланы ажаап алганын көдээ ажил-агый болгаш аъш-чем яамызы дыңнаткан.

Агаар-бодуштуң таарымчалыг эвес болганындан, 5 муң хире тонна кызыл-тасты чидирген. Чайын дүшкөн долудан Би-Хем биле Каа-Хем кожууннар улуг когаралга таваржып, 430 га черден үнген тарааны агаар-бодуштуң халавы узуткаан. Ынчан ылаңгыя Аяс Тюлюштүн, Виктор Пироговтуң база Михаил Чугаевтиң ажил-агыйлары эң-не когарап, ниитизи-биле 2 млн рубль түңгө тараа дүжүдүн чидирген.

Картофель биле ногаа шөлдеринден 82 база 94 хуу дүжүттү ажааган. 27 муң тонна картофель дүжүдүн чыгган, гектардан ортумаа-биле 113 тонна. Бир гадан 1345 центнер ногааны ажаап, ниитизи-биле 3659 тонна дүжүттү алган.

Сентябрь 17-ниң байдалы-биле, республиканың көдээ ишчилери 218 муң тонна сиген-ширбиинди белеткеп, планныг онаалдазын 96 хуу күүсеткен. 2017 чылдың ол-ла үезинге деңнээр, 9 хуу хөй. Мал чеми белеткээр планын 17 кожууннуң 11-и күүсеткен. Бай-Тайга, Барың-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Би-Хем база Чаа-Хөл кожууннарда мал чемиңиң белеткели амдыында 90 хуу бичии-ле четпес.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол яамылар болгаш кожууннарда көдээ ажил-агый эргелелдериниң кичээңгейин

«Аныяк өг-бүлөгө — кышты губернатор телевилелин киржикчилериниң ажил-апарларында мал чемиң белеткеп планче угландырган. Аны фермерлер амдыызында 1 муң тонна сигенни, азы план 90,6 хуу күүсеткен. Кыштагылар ылаңгыя 2018 чылда ч эгелээн малчыннар, кыжын мал бажының чидириин болдурбас биле, мал чемиң четчир болт артар кылдыр белеткеп алы ужуруг дээрзин Шолбан Кара-оол сагындырган.

Республиканың ажил-агыйларында бир баш малга онаашты ниитизи-биле 3,7 центнер мал чемиң белеткээн. Хөй ажил-агыйыңга ол көргүзүг кышты мал чемиңге четчир-даа болган планныг онаалдада айыттыгынындан эвээш болуп турар. Республика Баштыңы оон аңгыда 6 сүт-бараан фермазында мал чемиңиң бар курлавырының шаа медээзин бээрин яамыдан негизин Сибириде бир баш бода малга 1 центнер чемиң белеткээр сорулга салдынган болза, Тывада оон катап эвээш болбас ужуруг.

Шолбан Кара-оол республиканың 13 кожуунуң мал чемиңиң курлавыр фондузун тургузар дээн негелдезин катап база сагындырган. Муниципалдыг курлавырның ниити хемчээли 1,7 муң тоннадан эвээжөөп ужуруг. Регионнуң курлавыр фондузу 1 863 тонна кылды планнаттыганын. Ооң 45 хуузу 843 тонназын белеткээн.

ТР-ниң Чазааның
парла...

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың Баштыңының Байдалдар төвүн тургузарының дугайында

Россия Федерациязының Президентизиниң 2013 чылдың 25-те «Кады ажилдажыл-чангыс аай доктааткан тургускан ажилдап турар болгаш таарыштыр тургускан байдалдар төптериниң системанын тургузарының дугайында» № 648 Чарлыныга, ол Россия Федерациязының Президентизиниң 2013 чылдың 3-те № ПР-2308 бады-чангыс аай доктааткан тургускан ажилдап турар болгаш таарыштыр тургускан байдалдар төптериниң системанын тургузарының концепциязынга үштүр доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Баштыңының Байдалдар төвүн тургузар (моон ыңай – Байдалдар төвү).

2. Байдалдар төвүнүн ажил-чорудулгазын хандыраы-биле, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязынга болгаш Тыва Республиканың Чазаның

Аппарадынга информация-телекоммуникация хандырылгазын боттандырып турар албан-дужаалдарның штаттыг кезектерин дамчыдар.

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы – 3 штаттыг кезек;

Тыва Республиканың Экономика яамызы – 1 штаттыг кезек;

Тыва Республиканың Юстиция яамызы – 1 штаттыг кезек.

3. Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязын болгаш Тыва Республиканың Чазак Аппарадын Байдалдар төвүн тургузар, ооң ажилдаарын хандыраар болгаш чаартып тургузар Тыва Республиканың төлээлеттирген күрүне органы кылдыр томуйлаар.

4. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары, ол ышкаш оларның эргезинде турар албан черлери болгаш организациялар Байдалдар төвүнүн информастыг курлавырларын тургузарынга болгаш ажыглаарыга киржир.

5. Күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының Тыва

Республикада девискээр органнарынга, Тыва Республиканың өске-даа күрүне органнарынга болгаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органнарынга, оларның эргезинде турар албан черлеринге болгаш организацияларга Байдалдар төвүнүн информастыг курлавырларын тургузарынга болгаш ажыглаарыга киржир кылдыр сүмелээр.

6. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Байдалдар төвүнүн ажил-чорудулгазын хандыраарыга акша-хөреңгини баш бурунгаар көөр.

7. Бо Чарлыкты «Эрге-хоойлу медээлериниң албан езузунуң интернет-порталына» («www.pravo.gov.ru») болгаш «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде Тыва Республиканың албан езузунуң сайтызынга кириер.

8. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден эгелеп күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2018 чылдың сентябрь 6

№ 176

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың аккредитация эрткен спорт федерацияларының күрүне деткимчезиниң талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2018 чылдың сентябрь 13 № 482 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарының кезеңи чугулазын чидиргени-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Күжүн чидирген деп санаары болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2012 чылдың май 10-да «Тыва Республиканың аккредитация эрткен спорт федерацияларына Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидияларны дугайында дүрүмнү

бадылаарының дугайында» № 217 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2013 чылдың апрель 2-де «Тыва Республиканың аккредитация эрткен спорт федерацияларына Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидияларны бээриниң дугайында» № 188 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2014 чылдың июнь 16-да «Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хө-

реңгизинден субсидияларны бээриниң чурумун таарыштырып башкаар Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарына өскерилгелер кириериниң дугайында» № 286 доктаалының 2 пунктун.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар. «Эрге-хоойлу медээлериниң албан езузунуң интернет-порталына» («www.pravo.gov.ru») болгаш «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде Тыва Республиканың албан езузунуң сайтызынга кириер.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги ораалакчызы О. НАТСАК.

Сүт-Хөлден медээлер

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТКЕН

Кандыг-даа албан-организация черлери, кожууннар, сумуларазы тураскаалдар, билдингир сурагжаан черлериниң үндезилеттинип турганының чылдарын, хүннерин демдеглээн байырлалдарны демдеглеп байырлаары чаңчыл апар чыдар болгай.

Шак ыңдыг езулалдарны организациястыг эрттирерге ниити чоннуң хей-аьды көдүрүп чугаажок. Чоокта чаа кожуун төвү Суг-Аксы сумузунуң үндезилеттинип тургустунганының 80 чыл оюн, ол-ла суурда Чогаалчылар кудумчузун адаан-дан бээр 20 чыл болганын демдеглээн байырлал организациястыг, бедик деңгелге эрткен.

Ук байырлал баштайгы удаада спортчу хемчеглер-биле эгелээн. Элээди оолдарның база улуг улустуң шыдыраа маргылдаазы, чадаг-терге чарыжы, Чогаалчылар кудумчузунче аян-чорук-биле эгелээни бо чаа болуушкун.

Тываның Улустуң чогаалчызы Маадыр-оол Барыштаан-ович Ховалыг болгаш кожуунуң төп библиотеказының ажилдакчылары баштаан Суг-Аксы ортумак школазының өөреникчилери Чогаалчылар кудумчузунга чурттап турган чогаалчыларның бажыңнары база кудумчунуң төөгүзү-биле танышканнар. Ол хемчегни төп ном саңының ажилдакчылары черле идеп-кейлиг, хей-аьттыг организа-тааннар.

Культура одаанга болган чыыш хуралга кожуун баштыңы, төлээлекчилер хуралының даргазы Юрий Монгушович Бызытпаа, кожуун чагырыкчызы Дайынчы Бавуужапович Ондар, ТР-ниң кадык камгалап сайыды Орлан Эрес-оолович Донгак, Дээди Хуралдың депутады Александра Хаяевна Донгак, Суг-Аксы сумузунуң баштыңы, сумуда хурал даргазы Экер-оол Борбак-оолович Монгуш, Таңды кожуунуң чагырга даргазы Альберт Кертик-оолович Монгуш база күш-ажылдың хоочуну, үр үеде даргалап чораан Кирилл Санчьевич Ооржак, кожуун

эмнелгезиниң кол эмчизи Лилия Сергеевна Ондар чылыг-чым-чак сөстөрни чугаалап, байыр чедирип, үнелиг белек-селээн сөңгээткенер.

Кандыг-даа байырлалдар, хемчеглер болурга кожуунуң төп эмнелгезиниң кол эмчизи Л.С. Ондар баштаан коллективтиң организациястыг бо байырлалды улам каас-шиник болдурганы мактаксанчыг, Кожуун төвүнде бүгү албан черлериниң парад-чыскаалы чараш, көрүштүг болган. Лозунг, плакаттар ында-мында чайынналган, чаражын чүү дээр!

Чыыш хуралга аңгы-аңгы төлептиг кижилерге Тыва Республиканың Чазаның база Дээди Хуралдың хүндүлел би-жиктерин, ол ышкаш бүгү талазы-биле негелдеге дүүшкен чылдың кижилерин, херэежен-нер шимчээшкининиң идеп-кей-лиглерин, суурнуң хоочунна-рын, хей-ниитичилерни шаңнап-мактаан. Уран чүүлдүң мастер-лери чыылганнарга аян тудуп, мөчөк-мөчөк шыңганнарлыг мөге оолдар девип-самнап чоннуң тура-соруун көдүргеннер.

Суг-Аксы сууру чылдан чыл-че улам сайзырап, чаа-чаа чурт-талга бажыңнары удаа-дараа туттунуп, немежи, суурнуң кудумчуларында сайгылааннар чырып, оруктарын асфальты-лап турары өөрүнчүг. Суурнуң база бир төп Чогаалчылар кудумчузун асфальтылап эгелээни, Суурнуң чаагайжыдыл-газы хүн бүрүдө чоруп турар. Суг-Аксы аян-шинчи кирип, чурттакчыларның саны неме-жип, кижилерниң культуразы бедип турар.

Чогаалчылар кудумчузунуң ниити байырлалы харын-даа мырыңай республика чергелиг, кожуун деңгелдиг байдал-биле культуруг утка-шынарлыг эрткенни дем-деглээр апаар. Борта кожуун чагырганың удуртулга-зы, ылангыя чагырга дарга-зы Д.Б. Ондарның болгаш өскелерниң-даа улуг кичээ-гейни салганы билдингир.

Бораш ОНДАР.

Сүт-Хөл кожуун.

Хамаатыларның эрге-ажыктарының камгалалы

ӨРЕЛЕРНИ БУРУНУ-БИЛЕ ТӨЛЭЭН

Прокурор киржилгезиниң соонда бүдүрүлгениң ажилдакчыларының шалыңнарын төлээн.

Прокурор хыналдазы-биле тода-таттынганы болза, «Чаа-Хөл» Водоканал» КХН-ниң 11 ажилдакчызы 2017 чылдың декабрь айның ийги чартыының шалыңнарын албаан болган.

Чаа-Хөл кожуунуң прокуратуразы кызы-аарлаттыг харысалгалыг ниитилелдин директоруна күш-ажыл хоойлу-дүрүмнерин азы азылган таварылганы чайладырының дугайында негелдени кириген.

Прокурор киржилгезиниң соонда 40 ажыг муң рубль шалың өрезин буруну-биле төлээн. Оон аңгыда күш-ажыл хоойлу-дүрүмнерин хажытканы дээш, «Чаа-Хөл» Водоканал» КХН-ниң удуртукчузунга хамаарыштыр РФ-тиң Административтиг эрге-хоойлу хажыдышкыннарының дугайында хоойлунуң 5.27 чүүлүнүң 6 кезээ-биле

Тыва Республикада Күрүнениң күш-ажыл инспекциясы бүдүрүлгениң директорун административтиг харысалгага онаа-ган: ол моон соңгаар күш-ажыл хоойлу-дүрүмнерин хажыдарын болдурбазының дугайында негелдени алган.

Сайзана ХЕРТЕК,

Чаа-Хөл кожуунуң прокурорунуң дузалакчызы.

ХООЙЛУ-ДҮРҮМ ХАЖЫТКАШ...

Хээлиленикчи чорукка удур хоойлу-дүрүмнерни хажытка-ны дээш бюджет культура албан чериниң директорун торгаан.

2008 чылдың декабрь 25-те «Сатты-ныкчы чорукка удур хөдөлүрүнүң дугайында» № 273-ФХ Федералдыг хоойлунуң 12 чүүлүнүң 4 кезээнде айтып турары болза, ажил берикчизи күрүнениң азы муниципалдыг албанга албан-дужаал ээлеп турган хамааты-биле ажилдар кылырынга (ачы-дуза чедиреринге)

хамааты-эрге азы күш-ажыл керээзин чарганда, ооң сөөлгү ажилдап турар чериниң аайы-биле күрүнениң болгаш муниципалдыг албандан ону үндүргениниң соонда, ийи чыл иштинде шак ыңдыг керээни чарганының дугайында күрүнениң азы муниципалдыг албан-хаакчының хөлезилекчизиниң төлээзинге (ажыл берикчизинге) Россия Федерациязының нормативтиг эрге-хоойлу актылары-биле доктааттыг чурум езугаар он хонуктуң дургузунда дыңнадыр ужурулуг.

«Тыва Республиканың Тожу кожуунуң Дыштанылга болгаш культура төвү» муниципалдыг бюджет культура албан чериниң директорунуң ук хоойлу-дүрүмнерни хажытканын хыналда то-дараткан. Ол «Тожу кожуунуң Дыш-танылга болгаш культура төвүнүң» директору кылдыр ооң мурнунда муниципалдыг албан-хаакчы турган кижини хүлээп алгаш, ооң сөөлгү ажилдап турар чериниң аайы-биле ооң-биле күш-ажыл керээзин чарганының дугайында он хонуктуң дургузунда дыңнатпаан. Төптүң директорунуң чогуур дыңнадыгны

кылбааны РФ-тиң Административтиг эрге-хоойлу хажыдышкыннарының дугайында хоойлузунуң 19.29 чүүлү-биле көрдүнген, ол дээрге 2008 чылдың декабрь 25-те «Хээлиленикчи чорукка удур хөдөлүрүнүң дугайында» № 273-ФХ Федералдыг хоойлу-биле көрдүнген негелделерни хажыдып, ооң мурнунда муниципалдыг албан-дужаал ээлеп турган муниципалдыг албан-хаакчыны ажил берикчизиниң күш-ажылга хаара тутканы административтиг эрге-хоойлу хажыдышкынны болдурган.

Прокурорнуң доктаалы-биле суд участогунуң эпштектирилге шийткек-чизи Валентина Ооржакты админи-стративтиг харысалгага онааган. РФ-тиң Административтиг эрге-хоойлу хажыдышкыннарының дугайында хоойлузунуң 19.29 чүүлүн езугаар ол 20 муң рубль торгаал төлээр кылдыр кезем-чеге онааган.

Судтуң доктаалы хоойлу езугаар күштүг бооп кирген.

Наталья ГРЕК,
Тожу кожуунуң прокурору.

ЭРГЕ БИСТЕ ЧОК

Виктор ДАНДА
ТР-нің алдарлыг ажы
дакчызы, күш-ажылды
хоочу

Шукинчилерниң 40 чылынга

аныжыңар: МАРИЯ САНДАК

Бо чылын Москваның Б.В.Шукин театры уран чүүлүнүн дээди ишчезин тыва национал студиясындан бээр 40 чыл болуп өттү.

Шукинчилер юбилейинге хамаарыш-тыр тускай хемчеглерни кылып, чогаадыкчы отчедун бээр дээш ишчелер тургускан. Сентябрь айның эгес-тура олар тускай план езугаар 40 периниң чедизин кылып апканнар. "Дептиг херээженнер" деп чогаадык-чүзүүн Россия Федерациясының Тыва Республиканың артисти Галина Мунзук, Тыва Республиканың алдарлыг артистери Мата Монгуш, Галина Доржу бол-урия Сандак кылып белеткээш, ишчелерниң дужааган. Ук шии-ниң көрүлдеси шукинчилерниң талантылыг кыстарының бирээзи Сандактың өскөн чурту, каас-ча-зумалдыг Кунгуртуг суурга болган. Шукинчилер юбилейлик чылында ишчелер отчедун кылып, Кунгуртуг школаның башкылары болгаш ишчелери-биле ужуражылганы эрт-түс чер чурттуг шукинчи Мария Сандактың чогаадыкчы отчедун тере-ер улуг сонургал-биле көргөннер. Россия Федерациясының культу-ралдарлыг ажилдакчызы, шии-чызы Чылгычы Ондарныкы бижээни "Дужаалдыгда човулаңныг" деп китиг комедиясының белеткели

бо хуннерде кидин-түлүк чоруп турар. Артистер шии театрныкы чаа сезонунда көрүкчүлөргө бараалгадып ойнаарлар.

Шукинчилерниң планында кожуун-нарже тускай концерт программалыг чон мурнунга бараан болуп ойнаары көрдүнгөн. Ол ышкаш шукинчилерниң төрүттүнгөн суурларынга чон-биле ужуражылга кезээлерин, школачылар болгаш студентилер ортузунга таны-жылга хуннерин организаптап эрттирер бис. Бистиң бо чогаадыкчы ажил-чо-рудулгавыста бир идеякейлик киржип турар шукинчи чаңгыс курсчувус Мария Кыргысовна Сандак. Бөгүн "Шынныг" номчукчуларынга чурумалдыг Төре-Хөл кожуунун талантылыг кызын силерге кыскасы-биле таныштырай.

Мария Кыргысовна Сандак 1951 чылда каас чараш оран Чыргаланды-га төрүттүнгөн. Ол Кунгуртуг ортума-шкорлазын дооскаш, Кызылдың уран чүүл училищезиниң артистер белеткээр салбырының сургуулу апарган. Ону доозарының кыры турда, Москваның театр уран чүүлүнүн дээди училищезинче өөренип күзөлдиглерни чалаан чарлап республика солуннарынга көстүп кел-ген. Мария олче кирериниң шылгалда-ларын чедишкенин дужаагаш, артист болуп күзелин Москваның Б.В. Шукин аттыг театр уран чүүлүнүн школазын-га уламчылаан. Москвага эрткен 5 чыл-да билип, көрүп алганы хөй-ле солун чүүлдери амыдыралында даа, ажил-ижинге даа ажыктыг болган. Ол курстун өөредилге үезинде бичии-ле хостуг үе

Мария Сандак.

тыпты берзе, ону ажыктыг эрттирерин бодаар студентилериниң бирээзи турган. Студент чылдарында диплом камгалаан шиилеринде башкир шии чогаалчызы Мустай Каримниң "Ай туттурган дүне" деп шииде Тангабикениң омур-хевирин чедишкенин тургузуп ойнаан. Оон аңгыда француз шии чогаалчызы Эжен Лабиштин "Терезин шляпа" деп каттырынчыг шииинде Баронессаның омур-хевирин бир онзагайы-биле ойнап күүсеткен.

Кызыл дипломну холга алгаш, төрөз-Тываның келгеш, тыва театрың чо-гаадыкчы составына артист болуп ажилдай берген. Мария Сандак артист мергежилден аңгыда, немелде мерге-жил сцена дылының шын тургузуунуң дипломун алган шукинчилерниң бирээзи. Ол тыва театрың сценазынга элээн хөй шиилерге чедишкенин омур-хевирлер-ни тургускан. Өске эш-өөрү-биле кады Тываның ырак-урак черлеринге чедип, уран талантызын чонга бараалгадып келген. Мария Кыргысовна хөгжүм-шии театрынга кезек үеде чогаал килдизинге эргелекчилеп ажилдап турган.

Кажан оон өөнүң ээзи Каң-оол Тага-ланович Тагалановту театрың директо-рунга томуйлаптарга, Мария Кыргысовна өөнүң ээзиниң ажылынга киржип, шаптык катпас деп шийтпирлээш, артист мерге-жилинден түр үеде чарлып, өске ажилче шилчээш. Ол дикторлар шылгалдазын эки эрткеш, тыва радиога дикторлай берген.

Сөөлгү үеде Мария Кыргысовна де-дир театрже ээл келгеш, чаа рольдарны ап, чогаадыкчы тура-соруктуг ажилдап кирипкен. Театрың чаа сезонунуң ажы-дышыкында Мария Кыргысовна Сандакты көрүкчүлөр база катап сонуургап, оон оюн-көргүзүүнү үнелелди бере бээр.

Амгы үеде шукинчилер Чөөн-Хемчик кожуунун чурттакчы чонунда "Элдептиг херээженнер" деп чогаадыкчы отчедун бараалгадып турар.

Чылгычы ОНДАР, В.Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрының директорунуң оралакчызы.

Ажыл-ишчи медээлер

КҮЗЕГЛЭЭШКИН

Күзеглээшкин база-па мал ажылдыгларга чугула хемчег-лерниң, ажылдарның бирээзи. Малчын кижилер малын зооветери-нарлыг байдал-биле организас-тыг чорудар болза мал-маганы улам-на күш-деңгел кирер болгаш кышка улуг магадылал болур.

Кожуунуң малчыннары чеди чүзүн малын сериин тайгаларга чайлагла-каш, шала ишкээрлеп, күзеглеринде көжүп хонгулап эгелээшнер. Чаагай ойт-сигенин тайгаларга чайлаан малдың шыдал-быразы улам немеш-син дээн сорулга-биле Манчүректин, Көшпестин, Чечектигин, Хөлчүктүн, Алды-Үстүү Ишкиннерниң малчын-нары таарымчалыг күзеглеринде ко-жа-кожа хонгулап алгылааннар.

Муңчу малчын Буян Ондар, пенсио-нер арат малчын Солун-оол Бүрбү Манчүрек-Аксында күзүнде келген-нер. Оон-даа өске малчыннар Акта, Энээжекте, Арысканда күзеглеп турар-лар. Малчыннар күзеглээшкин-биле чергелештир мал чеминиң белеткелин уламчылап, келир ажыг кышка удур улуг магадылалды тургузуп турарлар. Олар хемнер унундан, алаактардан кайда-ла сиген бар черлерден эки шынарлыг хоолулуг сиген-ширбиин кезипдезин аяс, кааң, чылыг хуннерни ажылгап, чаңгыс-даа хун туруушкун чок ажилдап турарлар.

ИШЧИ-КЕЖЭЭ
КОЖАЛАР

Ногаа-чимисти агротехниктиг байдал-биле тарааштың, чогуур дүрүмнерге дүүштүр шудургу ажаап-тежээр болза, эки шы-нарлыг чаагай ногаа-чимистиң дүжүдүн алыры маргыш чок болбайн канчаар. Ногаа аймаа кижиниң кадышылынга аажок ажык-дузалыг, амыдыралга дет-кимче болуру билдингир.

Мээң кожаларым Долаана Достай-ооловна, Омак Калинович Донгактар чыл бүрүде янзы-бүрү ногаа-чимисти тарааш, күзүн элбек чаагай дүжүттү ажаап алырлар. Оларның кодан де-вис-кээрин чайгы үеде көөр болза, хөөрем чокка чугаалаарга, ногаан хевис чадып каан-биле дөмей-ле. Ында өң-баазын чечектер, морковь, свекла, помидор, кулча дээш чүнү чок дээр боор. Шынап-ла карак чылчырыктаар.

Олар ногааларын чидирг чокка ажаап алгаш, шуптузун аңгы-аңгы са-валарга дузааш, кыш дургузунда чир кылдыр шыгжап, улуг үжүени кылып алырлар. Оларның картошказының дүжүдү база хоомай эвес болган. Черле бо өг-бүлө ажил-агыйжы улус дээрзи билдингир. Саар инектерлиг, сүт-сааны элбек. Өреме, чөпкөк, чөөгейи амдан-сүүзүнүг. Артыкшылдыг ак чемин кожаларында даа халаска харам чок бээрлер. Хаваннар база азырап турар-лар. Ниитизи-биле чугаалаарга, дуза-лал ажил-агыйжы тулган эки билдирлер.

Коданында мал-маганынга кыш дургузунда чиртир кылдыр 5 тонна че-дир сигени кезип белеткеп алырлар. Өг-бүлениң херээжен ээзи Долаана Достай-ооловна эрге-чагырга ажил-дакчызы. А эр ээзи Омак Калинович шүүгү күүседикчизи. Эгин-кожа эптиг найыралдыг өг-бүлө ажы-төлүнү кижизидилгезинче онза кичээнгеи салып турар. Оларның оолдары, уруг-дары төлөптиг мөзү бүдүштүг.

Чаак суу сайыраар чиксенчиг чаагай ногаа-чимистиг, ижиксенчиг итпек-хойтпактыг, ишчи-кежээ, холу чемзиг кожаларында чаагай чолду күзеп каары чугула деп бодаар мен.

Бораш ОНДАР.
Сүт-Хөл кожуун.

Диплом шии, япон чогаалчы М. Такамацунуң "Ынакшааннарның Четки-ортулуунга амы-тынынга четтингени" деп шииниң киржикчилери шукинчи кыстар. Бажың ээзиниң ролунда Мария Сандак.

Дударевтиң "Бачыт" деп шииинде Нинаның ролунда Мария Сандак.

Николай Гогольдуң "Кадайланьышкын" деп шиизи. Агафья Тихоновна — Мария Сандак, Подколескин — Чылгычы Ондар.

Төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга

СЕРГЕЙ ПЮРБЮ УТТУНДУРБАС!

ДУҢМАЗЫ МИХАИЛ

Мен 1960 чылдарның эгезинде Тес-Хемге Ленин аттыг колхозтуң кол агроному тургаш. «Тываның аныяктары — Молодежь Тувы» дээр солуннуң штаттан дашкаар корреспондентизи болу берген мен. Сергей Пюрбюнуң дуңмазы Михаил Бакизовичини оон бээр таныыр, а 1965 чылда «Тываның аныяктарына» ажылдай бергеш, редакцияның чаңгыс квартиразының ийи өрээлинге кады чурттап эгеледивис. Мен көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи, а ол солуннуң очулдурукчузу. Ынчангаш бо ийи халышкының канчаар репрессияладып чоранын, «Капитан уруу» болгаш өске-даа орус чогаалдарны канчаар тыважыдып турганын ооң ховар чугаа-зындан дыңнап келдим.

Сергей Пюрбю Олег Сувакпит-биле, 1974 чылдың август ай. Владимир Серен-оолдун авазының өвөндө.

А Михаил Бакизовичиниң кадайы Долума угбай дыка чугаакыр, дыка экииргек, кымны-даа аажок чөмгөрер. Кажан Михаил Бакизович чок апаарга, бо мунгаранчыг медээни Долума угбайга звес, ооң угбазы Балымага баштай дыңнаткан мен. Бо угбай мени бичимден-не ашкарып-чөмгөрип келген, база аажок чугаакыр. Ол Дээди Хуралдың амгы депутаты Алдын-кыс Темир-ооловнаның кырган-авазы-дыр ийин. А Алдын-кыстың кырган-ачазының ады — Тес-Хемниң Ак-Эрик суурунун бир кудумчузунун ады ол.

ЧОН-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

1974 чылда — Советтик Тываның 30 чыл ою. Ол байырлалдың бүдүүзүндө чогаачыларның чон-биле ужуражылгазы чайын эгелээн. Олег Сувакпиттин баштаан бөлүү (Сергей Пюрбю, Владимир Серен-оол, Чооду Кара-Күске, Мөңгүн-Тайгадан Галина Мунзук) Өвүр кожунну одурткан бис. Екатерина Танова биле телерадиокомитеттин даргазы Сергей Юша бисти Хандагайтылааш, Бора-Шайлааш, Хорунуг-Ойнуң арт кырынга чедир үдеп каан.

Партия райкомунуң бирги секретары Шупуу Норбуевич Кыргыс бисти Саглыга боду эккелди. Ол хире улуг дет-кимче турда-ла, ол кезээ чон-биле чогаалчыларның ужуражылгазынга Сергей Бакизович киришпээн, аарып чыткан. Аңаа Саглының эмчилери база дуза чедирип шыдавааннар. Ынчангаш ол чааскаан удуур өрээлинге бисти манап чыткан.

Дараазындагы хүн Бора-Шайның Моолдуг-Кежигге (Амгы Боршоо) турган моол өгпөргө хүнээш, Хандагайтыга орай келдивис. Ооң даартазында Торгалыгга (Амгы Дус-Даг) болган ужуражылгавыс дүнекиниң бир шакта доозулган. Ынчалза-даа улуг чогаалчывыс улус-биле уттунмас кылдыр чугаалашты, ужуражылганың узамдыкканы безин эскертинмеді. Хөй эмнерниң болгаш эмпилерниң дузазы ол хире болган.

1974 ЧЫЛДЫҢ
ЧУРУКТАРЫ

Ужуражылга тарап турда, школа директору Рая Шойдан, ооң өөнүң ээзи хөгжүмчү Алим Чадамба, Кара-Күске Кончук кадайның уруу Сиилиңмаа Кончук үжелээ Владимир Серен-оол-биле бис ийини бажыңыга хондурдулар. Бо ийи уруг — мээң чаңгыс курсчуларым, а Алим чогаалчывыс Леонид Борандаевичиниң оглу.

Даартазында даң бажында шуптувус Владимир Серен-оолдун авазының өөнге келдивис. Бо эне мээң адымны дыңнаан дораан-на ада-иемни адап, төрөл-дөргүлүмнү сурап, 1939 чылда Бора-Шайдан Самагалдай бар чораш, бо өггө хонганывысты сакты каапты. Бо өггө ооң ошонда база барган мен. Чаа стадион ажыдарда, совхоз директору 1985 чылда боду мени аппарды.

1956 чылдан бээр чурук тырттырып келдим. Эрги плёнкаларым ам-даа бар. Эъжимге Сергей Пюрбюнуң тураскаалын ажыдып турда, ооң В. Серен-оолдун авазы сугга Олег Сувакпит-биле база бисти райкомдан үдеп чораш пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Ооржак Чылбаа-биле база Бора-Шайның Моолдуг-Кежигге моолдар-биле кады тырттырган чуруктарымны бердим. Ында менден өске, шуптувус көстүп турар. Хаптарда, альбомнарда үзүк-чазык чуруктар аразындан тывылганы-ла ол. Ам-даа тыптыр ужурулуг.

СЕРГЕЙ ПЮРБЮ
УТТУНДУРБАС!

Эзрем хемни көжер кижээ Эшкиштерлиг хеме херек. Чаңгыс эжим хемниң ады Чаяанындан Эъжим болган.

Эъжимде ам тураскаал бар. Эргим кижээ тураскаал бар.

2018 чылдың сентябрь 7-дө Сергей Пюрбюге тураскаалды ажыткан. Чогаалчылар Черлиг-оол Куулар, Чооду Кара-Күске, Александр Ондар.

Чогаалчывыс Сергей Пюрбю Чоргаар көстүп, ында олар.

Ооң бижээн чогаалдарын Одуртур-ла номчуп чоруул. Черин ээлээн тураскаалын Чедип келгеш, көрүп чоруул.

Улуг-Хемниң Эъжимде ам Улус чыгыр тураскаал бар. Сеңээ, меңээ — шуптувуска Сергей Пюрбю уттундурбас. 2018.09.07. Кызып хоорай

ТУРАСКААЛДЫ КӨРҮП ЧОРУУЛ

Бир муң тос чүс он үш чылда Биезги бо Эъжим хемге, Сентябрьның 7 турда, Сергей Пюрбю төрүттүнген.

Эъжим хемге эжиммээн мен, Эринн безин кырлаваан мен. Сезен ийи харлыымда ам Серииттенип, мында ор мен.

Агым сугну адыштааштын, Амзап, пактап, ижип көрдүм. Арыгланым, айдызанып, Алга-йөрээл салгыладым.

Бак-кыс оглу Сергей Пюрбю База мынчап олурган боор. Аңаа бөгүн тураскаалды Амгы салгал ажыттывыс.

Сентябрьның 7 мынчаар Сеткиливис каттыштырды. Эъжимге бо тураскаалды Эпти бодап, көрүп чоруул. 2018.09.07 18:30. Эъжим суур.

Чооду КАРА-КҮСКЕ.

Бора-Шайның Моолдуг-Кежиг, Мооллаалга хүнээнивис. 1974 чыл. Чурукта сола-гай таладан: Сергей Пюрбю, аалдың ээлери уруг-дарыы-биле, Мөңгүн-Тайгадан башкы Галина Мунзук, Владимир Серен-оол, Олег Сувакпит.

Алдарлыг саң-хөөчү

АЖЫ-ТӨЛҮНҮҢ ЫНА АЧАЗЫ

Бай-Тайга кожунда хөй төлүн өскүссүрөтпейн, азырап-рактап, өглөп-баштап чоруур бир хүндүлүг ада, кырган-ача Шавыраевич Салчак бо чылың-лейин эрттирген.

Чеден беш чылдың нуурунда көрбээн дээрл? Кады чурттап аарыгның уржуундан уругларын баштаар кончук дүшкүүрлүг үеде «ның бажы» эрте хоя бергени ханданчыг. Ынчалза-даа Дуюг Шавыраевич амыдыралдың аар-бергезинге торулбайн, ажы-төлүн эртем-билигге чедиргеш, өглөп-баштап, ажыл-ишке да-дыктыр кижизидип чоруур кырган-ача.

Инек даштарлыг Бай-Тал суурга дайынның кончук кадыг-берге үезинде ол бөдүүн, ажылчын өл-төрүттүнген. Бичиизинден-не аажы топтуг-томаанның, ыңдыг кижилерин чон «чыткан хой тургуспас» дээр. Шла, Дуюг Шавыраевич шак-ла м оожум топтуг бүдүштүг, ооң ытыктыр ланып турганын кым-даа дыңнап көр-бө.

Дуюг Салчактын күш-ажылчы б нары сески классчы турда эгелээн. Бөдүүн ажылчын үелер. Элээди оогууларды ажыл-ишке хаара тудуп онзагай үелерни эрткен. Школа с Иркутск хоорайга эртем-билигини алгаш, өскөн-төрзөн Бай-Тал сол улуг бухгалтерлеп ажылдаан. 17 чы тинде Бай-Тал совхозка, оон Бай кожунунуң көдээ ажыл-агый ады 11 чыл ажылдааш, улаштыр кожусан-хөө килдизиниң начальнигин муйлаткан.

Чеди ажы-төлүн өстүрүп, 19 уу-рын кижизидип, уйнуктарының уруу 8 чаштың ынак кырган-ачазы. Амгы хүндүлүг дыштанылгада-даа болза да болгаш ажы-төлүнүң мал-мал өстүрүп берип, оларның уруглары рактавышаан, огородунда картос ногаазын база тарып четтигип Т Чажындан-на ажыл-ишке ижиккен ба анаа черле олурбас.

Дуюг Шавыраевичиниң 70 хар-юбилейин, улаштыр 75 харлаанын карыкчылап эрттиргеш, ат-алда кырган-ачадан дыка хөйну билип туруштуун, кызымаккайын, бүдүү магадаан мен. Кады ажылдап чорав өөрүнүң чамдызы бурганнай-даа болза, өстүрүп каан ажы-төлүнүң эл Шавыраевичиге аргажок ынак. Олар чун-биле боттарының үе-чергези ы хөөрежип турарын көөргө онзагайын, биче чону магадылал биле өөрүш карак чаштарын тудуп-даа шыды эрткен үелерин сактып чугаалажыр.

Ээр-Хавак сумузунуң хүндүлүг чур-чызының эртежизин кудумчузунун и-тары магадаар. Хоочун оларга дү-жып, арга-сүмезин кадып, кожа-хө найыралдыг чурттап чоруурлар. Көз мал-маган соондан кылаштап чо болгаш ыңдыг ийикпе кады эки бо шимченгири аажок.

Ачазын дөззөн салгакчы кызы А Хаак Дуюговна Тээлиниң саң-хөө и-зинге ак сеткилдиг ажылдап, чаа у-тукчуларга арга-сүмезин кадып чо Ачазының ынак кызы, кады төрээниң чөленгиижи.

Хөй шаңнал-макталдың эдилек-езулуг ада, ие хүлээлгезин ак сетки-күүседип чоруур кырган-ачага узун на-ны, чонун ам-даа өөрттүп чоруурун кү-дир мен. Аныяк адапар мындыг ам-ралчы хоочуннарывыстан үлөгөрдө чорзунам.

Шөңнө КУЖА
Тээли

80 чылдаанынга

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ШКОЛА

Чадаанага ажилдап, чурттап чораан чылдарымда ажилым аайы-биле школага бо-ла чеде бээр мен. Ол үелерде бо школага орус, тыва дылдыг башкылар бир демниг эптиг-найыралдыг чаш ажы-төлдүң келир үези дээш дыка-ла кызымак ажилдап чорааннар. Оларның аразында хоочуннар Долзат Дагбаевна Хомушку, эге класстарның өөредилге эргелекчизи Таися Шалдаң-ооловна Сат, Елизавета

Яновна Шаалы, Чыргал Доржуевич Оор-жак дээш оон-даа өскелерни адап болур. Мен Елизавета Яновнаны онзапалп хүндүлээр чораан мен. Тергин башкы деп санаар мен. Ол ам хүндүлүг дышта-нылгада, Кызыл хоорайда уругларының уругларын каражып олурар. Ооң школа доостурган өөреникчилери янзы-бүрү эртем-билиглиг төрөөн чуртунга, чонунга бараан болуп, аңгы-аңгы мер-

гежилдерге, албан-дужаалдарга ажил-дап чорааш ам кырган-ача, кырган-ава апаргылааннар. Кызыл хоорайның хоо-чуннар чыштарынга Елизавета Янов-нага бо-ла ужуражыр мен. Ол ам-даа өөреникчилерин бичи кижилер дег эр-гелин-биле сактып чугаалаар. Оларның тус-туста аажы-чаңнарын безин сактып олурар.

Хүндүлээр башкым Елизавета Яновна Шаалыга ооң ажилдап чораан школазының юбилейин таварыштыр байыр чедирип, аас-кежикти, быжыг кадыкшылды, өөрүшкүнү күзеп артым.

Зинаида КУУЛАР,
Кызыл хоорай.

Мергежилиниң тергииннери

ДУРЖУЛГАЛЫГ МАЛ ЭМЧИЗИ

Коля Балчыймаа бичи чажын-ан ада-иези Кызыл-оол Түлүш-Балчыймаа биле Сержиңмаа Шожапаевна Ондар оларның мал-өг-бүлөзине өскөн, көдээниң чымыштыг ажилын эки билер-даа болза, школа дооскаш, чүге-ле аяк, Томскиниң политехниктиг институтунче өөренип кирип алган. Ол инженер эртем чедип алырынга өвчүнү чок апарган, таарышпас бол-соре, ынчангаш ийиги курска тургаш, политехниктиг институтка кагаш, Со-Шеригниң хүрээленинге ийи чылды дуума Моолга эрттирген соонда, аяның көдээ ажил-агый институтунун ветеринария факультетинче дужаап кирип алган. Бо удаада шилилгези шуут болуп, өөрөнгөн мергежилин мын-ча чедир билдилег ажиллап чорууру институтту 1986 чылда дооскан. Ол-а, ынчан Кызыл кожуунун «Көк-Тей» эртүң сүт-бараан фермазынга мал илеп ажилдап эгелээн. Совхозтун мал эмчизи Михаил Павлович Килин-ин, ол амгы үеде Красноярск крайда мал эмчизи. Чүгле саар инек 500 ажыг фермалыг «Көк-Тей» совхоз ол республикага көдээ ажил-агый про-дукция (эът, сүт) бүдүрер талазы-биле маңкчы совхозтарның бирээзи турган. Ажы сурагжаан совхозка барган аныяк аналгист ажилынче эң харыс салга-улуг күзөлдиг шымнып кирипкен. Мал эмчизи кижиниң ажилынч бир негелдези – онза айылдыг болгаш даавырлыг аарыгларны болдурбазы тур. Ук ферманың бода малының аяңга айыткан аарыглар-биле мал-ан аараан таварылгалар аныяк спе-циалист ажилдап турда, черле болбаан. Ив халдавырлыг эвес аарыглардан амаган черле аарый бээр, кижилер-те демей-ле. Ындыг таварылгада мал эмчизи кижини кончуг дүрген чогуур негелерни ап, баштайгы диагностика тузуп, улаштыр эмнээшкенин кылыр. И айтырыг – ук аарыгны өөскүтпези-не ажилды дарый чорудары. Ооң-биле эгелештир ветеринар лаборатория-не черек патологтук материалдарны алууду баштай салган диагностика шын, ин эвезин тодарадыр болгаш аңаа азылээш, чогумчалыг эмнээшкенин пыр. Сураглыг эртемден Павловтун медицина эмчизи кижини эмнээр, а ве-женар эмчи кижини төрөлгөтенин эмнээр. Он чугаазында улуг утка бар. Бо сөстөр мал эмчизи кижини бүрүзүнүн медресинге чуртталгазында артып, шилип алган мергежилге харыс салгалыын, оон аялының үнелиин айтып чоруур. Николай Балчыймаа «Көк-Тей» фер-мазын аңчалдыр чай-хос чок ажилдап ада, Республиканын ветеринарлыг поликлиниказының даргазы А.К. Петров р хүн ажил талазы-биле хынап кел-ш, ук албан черинге ажилдаарын меңээрге, чөпшээржикипкен. Тыва Рес-публикага ол үеде күрүнениң совхозтар-ны база мал-маганның баш саны көвей-тир. Николайның эки сактыр чүвези, аяның ажил отчедун кылып тургаш, эмелин көөрге, чылдың 12 айының иле 2-3 айында командировка бар-ган болуп турган. Ажылының үезинде республиканың бүгү булуңнарынга барып аылдаан, чүгле Тере-Хи

Эрзин кожуунун Качык сумузу барбаан болган. Ыраккы Мөңгүн-Тайга кожуунче ынчан дорт орук чогу-биле Моол тавар-рып командировкалап, чаңгыс эвес удаа чедип каапкан. Бир сактыр солун чүүлү, ол үеде кожуунун көдээ ажил-агый эр-гелелинге чолзачылап турган Сарыг-оол дээр акый-биле «Мөгөн-Бүрен» совхозче бар чорларда, Моол талазынче айыткаш «Бо мээң адам-иемниң чурттап чораан черлери-дир, аңаа ойнап өскөн мен – деп чугаалаан. – Шупту 10 ажыг кыштаг Моолдун девискээринче кире берген, моолдар тыва аалдарның кырынче көжүп кирип келген».

Бай-Тайга кожуунун «Бай-Тал», «Кара-Хөл» совхозтарның сарлыктарын сыкыртып, Биче-Хемчик бажы, Шивилиг-лер деп черлерге чадаг кылаштажып турганы бо назыда черле уттундурбас. Ол черлерниң бедик сыннарынче үне бээрге, дыка чараш, кижини тыныжы чедиш-пестей бээр. Шагда аалдар бедик тайга баштарынга турган дээр шын, ында чылыг, ыжык. Ынчан кылаштажып чоруп тура, тайга кырында ол черлерге мал азырап чурттап чораан улуг өгбелерни орнукуштан чеже-даа чевеглерни аныяк мал эмчизи көргөн.

Малчынарның аалдарына баарга, кодан бүрүзүнде ыяап бир үзер буга, инек, сарлык, хуна бар болур, мал эмчизи оларга үстүртүп пат кеззэн.

Бо ажилдап келген чылдарында Н.Балчыймаа республиканың девискээ-ринге халдавырлыг аарыглар болган черлерге ол аарыгларны узуткаар про-филактиктиг ажилдарның шуптузунга киришкен. Ындыг таварылгада ол аарыг тывылган черниң девискээринге каран-тин чарлап каар. Ол дээрге:

– 1991 чылда Мөңгүн-Тайга кожуунга сарлыктар аразында онза айылдыг мал аарыгы чуманы узуткашканы;

– 2001 чылда Эрзин кожуунга мыйыс-тыг бода малдың Сибирь язвасы деп аарыг узуткашканы;

– 2006 чылда Өвүр кожуунга Успа-Хөл кыдынынга тывылган куш гриви деп аарыгны шинчилеп, аарааш, кырылган суг куштарын узуткашканы.

Н. Балчыймаа ынчаар ак сеткилдиг, үре-түннелдиг ажилдап, арга-дуржул-ганы элзэн чыып алган чоруп турда, ТР-ниң көдээ ажил-агый яамызының ветеринария килдизинин даргазы И.И. Беляков кыйгырткаш, Кызыл хоорайның мал-эмнелге станциязын даргалап ажил-даары-биле чоруткан. Ол ажилының үезинде сонугурунчуг чүве – Респотреб-союзка хамааржыр дилги фермазын база хайгааралга алганы болган. Ынчан бир дугаар дилгилер ханы ап, ажы-биле чугаалаарга, ол пациентилер-биле ажил-га удур өөрөнгөн. Үстүнде айыттыг М.П. Килин-биле телефон дамчыштыр чугаалашкаш, ийи мал эмчизи эштерин Красноярск хоорайга ыт, диис эмнээр та-лазы-биле арга-мергежил солустуруп, өөредип-даа турган. Ол эмчилерниң чугаазын алырга, Михаил Килин биези чаңгыс чер-чурттугларын дыка өөрүп хүлээп алгаш, чиик өртөктиг аалчылар бажынынга чурттадып каан дээр, ынчан оон дузазын тывалар көргөн.

Амыдырал бурунгаар шимчеп чо-руп орда, Н. Балчыймаа, ам шыырак мергежээн мал эмчизи, Росселхоз-

тургустунарга, конкурс езу-гаар олче ажилдап киргеш, аңаа 6 чыл ажыг ажил-даан. Оон «Ветеринария төвү» дээр республиканың күрүне албан черинге дар-галап эгелээн. Аңаа турда, ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыдының оралакчызы, чаңгыс курсчузу С.М. Оюн ынчангы сайт С.Х. Мон-гуш-биле сүмөлешкеш, эжин деткип, яамыга ажилдаткан. Мал-маган бажы өстүрер килдиске кил-дис даргазының оралакчызы болуп база ажилдап каапкан. Шынап-ла Николай Кызыл-оолович ветеринария талазы-би-ле янзы-бүрү деңгелдерге ажилдаваан чери ховар, Тывада бо талазы-биле эң шыырак мергежилдиглерниң бирээ-зи. Ооң ажилына харыс салгалыын, негелделиин, эртем-билииниң, арга-дуржулганының улун хамык коллега-лары кончуг эки билер, ынчангаш ону хүндүлээр, аңаа бүзүрээр.

Амгы үеде ол 55 дугаарлыг (даг) шериг кеззэнде мал эмчилеп ажилдап турар. Бо база аңаа чаа дуржулга бол-ган. Ооң хүлээнгени 82 баш аът бар. Бо хүннерде байдал эки, малдар аарыг-ар-жык чок. Чылгы мал болганда, колдуунда янзы-бүрү даван-даяк кемдээшкенин болу бээр. Чылгы малдың балыы эт-тиничел дээр шын болган. Маңаа демдегеп каар чүүл болза, бо шериг кеззэнде чылгы малды кадарып, азырап турар керээ-биле келген аныяк тыва оолдарның өөрөнгени, кызымаа, демни, херек таварылгаларда малды эмнээ-ринге таарыштыр тудуп бээр эмчинин ажилына улуг дузалыг болуп турар.

Бо ажилдап келген үелеринде улуг даргалар-биле ужуражып, чугаала-жыр таварылгалар чеже турбаан дээр. Оларның аразында 1991 чылда Мөңгүн-Тайга кожуунга сарлыктар аразында онза айылдыг чума деп мал аарыг узуткап турда, Сергей Күжүгетович Шойгуну бир дугаар чоок көргөни уттундурбаан. 2013 чылда «Туран сын ажил-агый» бүдүрүлгени аядып турда, база ка-тал С.К. Шойгу кээп, мал эмчилеринин холун тудуп мендилешкен. Ынчалдыр Н.Балчыймаа Россияның Маадырының, Россияның камгалап сайыдының холун туткан.

Николай алды ажы-төлдүг өг-бүлениң дөрт дугаары болуп төрүттүнгөн. Ада-зының угу-биле Эжым түлүштеринге хамааржыр. Ава-ачазы Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозка хой кадарып ажил-дап чораан. Авазы Сержиңмаа Шожапа-евна кончуг шевер, ырлаар кижини чораан. Сергей Пюрбю чогаалчы ону дыңнааш «Сен артист болур болзунза, эки кижини дыңнадып көрейин» деп-даа турган. Ачазы Кызыл-оол Түлүшевич чугаакыр эвес, ажилчы, чазаныр кижини чораанын, хоккей-лээр клюшканы хадычдан чазап бээрге, маргылдааларга кирип, ойнап турганын оглу сактып арткан. Эжым чурттуг ат-алдарлыг чаңгыс чер-чурттугларынга Николай чоргаарланып чоруур. Оларга Тываның улустун чогаалчызы Сергей Ба-кизович Пюрбю, Совет Эвилелиниң Маа-дыры, тыва эки турачыларның командири капитан Түлүш Балданович Кечил-оол, азыралдыг мөге, сураглыг хүреш чарлак-

чызы Владимир Сумакинович Биче-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Институтка студент үезинде, Ни-колай бир катап Барнаул хоорайның аэропортуна каникул үезинде чанар деп тургаш, Алтайның политехниктиг институтунун аныяк чараш студентизи Марита Калдар-ооловна Хертек-биле ужуражып танышкаш, сөөлүндө барып өг-бүлө тудуп, бо хүннерге чедир кады чурттап чоруур. Тывада ус-шеверлер чурту Бай-Тайга кожуунун Тээлиге өөнүн ишти төрүттүнгөн. Ол Алтайның политехниктиг институтундан аңгыда, Хакасияның Н. Катанов аттыг универ-ситетин бот-өөредилге-биле дооскан. Үр үениң иштинде Кызыл кожуунун ча-гырга черинде бухгалтер мергежилиниң аайы-биле коллективинде хүндүткелдиг ажилдап чоруур. Өг-бүлө бир кыстыг, бир оолдуг. Уруглары эртем-билигини чедип алган: уруу баштай Павловскиниң (Санкт-Петербург чанында Петр I үезинде үндезилеттинген хоорай) башкы кол-леджин алдын медаль-биле дооскаш, улаштыр Санкт-Петербург хоорайның Герцен аттыг университетин дооскаш, мергежилиниң аайы-биле ажилдап чо-руур. Оглу Новосибирскиниң техниктиг университет колледжин система адми-нистратору мергежилдиг дооскан.

Студент чылдарында Барнаул хоо-райның тыва студентилеринин даргазы кылдыр эш-өөрү идепкейлиг, шыырак спортчу Николайны соңуп алган. Ын-чан Барыын Сибириниң аңгы-аңгы хоорайларына өөренип турган тыва студентилериниң чымыжы (землячество) болурга, Барнаул хоорайның студен-тилери Балчыймаага баштакш, ол кубокту 2 чыл улаштыр чаалап ап турган. Ол боду хол бөмбүүнге, бут бөмбүүнге, чиик атлетикага күжүн шенеп, эки ойнап чораан. Чадаг чарышка сөөлзүредир хоо-чуннар аразында марафонну-даа маңнап кеззэн. Ам-даа болза чиик адак, спортчу бүдүжүн кагбаан.

Н. Балчыймаа: «Ам бодап олурарым-га, бо ажилдап келген үелеримде эки улус-биле, шыырак, демниг коллектив-терге ажилдап, шыңгыс болгаш негел-делиг даргаларга таваржып турганым мергежилимниң талазы-биле өзүлдөмгө, эки ажилдаарымга улуг идигни берип чораан-дыр. Ол дугайын аныяк коллега-ларымга бо-ла чугаалап, чагыг-сүмемни бээр-дир мен» дээр.

Мал эмчизи боору нарын-берге-даа болза, буйанныг ажил-херек. Ындыг тус-кай эртемниглер турбаан болза, хөй мал-маган өстүрүп, эът-чем, дүк-кеш-биле хандыртынар харыывыс кайда боор. Бо хүннерде 60 харлапкан мал эмчизинге байыр чедирип, ажил-амыдыралына чаа-чаа чедиишкенин, өг-бүлө аас-кежиин аңаа күзеп каалыңар.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Информационное сообщение о проведении открытого аукциона по заключению договоров аренды земельных участков

Администрация Чаа-Хольского кожууна на основании постановления председателя администрации «О проведении открытого аукциона на право заключения договора аренды» № 616 от «17» сентября 2018 года извещает о проведении открытого аукциона по заключению договоров аренды земельных участков.

Аукцион состоится «25» октября 2018 года в 15:00 ч. в администрации Чаа-Хольского кожууна по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина 8, на 2 этаже в зале заседаний.

Для участия в торгах допускаются физические лица и юридические лица. Один заявитель вправе подать только одну заявку на участие в аукционе. Заявка на участие в аукционе, поступившая по истечении срока ее приема, возвращается в день ее поступления заявителю. Предмет аукциона: заключение договоров аренды.

Лот № 1: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Хургулек, дом 1 «в» общей площадью 1012 кв. м., кадастровый номер 17.14.0101027.275, разрешенное использование – для индивидуального жилищного строительства.

Начальная цена – 4600, Размер задатка – 920, шаг аукциона – 138.

Лот № 2: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. 60 лет Октября, дом 22 «а», общей площадью 740 кв. м., кадастровый номер 17.14.0101029.545, разрешенное использование – для индивидуального жилищного строительства.

Начальная цена – 3400, Размер задатка – 680, шаг аукциона – 102.

Лот № 3: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко «Терезин» поле №3, общей площадью 95204 кв. м., кадастровый номер 17.14.0502003.218, разрешенное использование – сельскохозяйственное использование.

Начальная цена – 4300, Размер задатка – 860, шаг аукциона – 129.

Лот № 4: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко «Терезин» поле №1, общей площадью 10000 кв. м., кадастровый номер 17.14.0502003.62, разрешенное использование – сельскохозяйственное использование.

Начальная цена – 3400, Размер задатка – 680, шаг аукциона – 102.

Лот № 5: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко «Терезин» поле №1, общей площадью 6990 кв. м., кадастровый номер 17.14.0502003.109, разрешенное использование – сельскохозяйственное использование.

Начальная цена – 1300, Размер задатка – 260, шаг аукциона – 39.

Лот № 6: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко «Терезин», общей площадью 14490 кв. м., кадастровый номер 17.14.0502003.222, разрешенное использование – сельскохозяйственное использование.

Начальная цена – 3700, Размер задатка – 740, шаг аукциона – 111.

Лот № 7: Российская Федерация, Республика Тыва, с. Булун-Терек, ул. Надажап, дом 2 «б» общей площадью 830 кв. м., кадастровый номер 17.14.0301011.212, разрешенное использование для индивидуального жилищного строительства.

Начальная цена – 3400, Размер задатка – 680, шаг аукциона – 102.

Лот № 8: Российская Федерация, Республика Тыва, с. Чаа-Холь, ул. Горная дом 22, общей площадью 1000 кв. м., кадастровый номер 17.14.0101027.452, разрешенное использование для индивидуального жилищного строительства.

Начальная цена – 4600, размер задатка – 920, шаг аукциона – 138.

По лотам ограничений и обременений в использовании земельного участка нет.

Заявки на участие в аукционе принимаются по рабочим дням с 20 сентября 2018г. по 20 октября 2018г. в отделе по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского района по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина д. 8, с 9:00 ч до 18:00 ч.

Сумма задатка должна поступить на расчетный счет организатора торгов до 18:00 ч «20» октября 2018 года. (КБК 00000000000000000510, УФК по РТ (Администрация Чаа-Хольского кожууна), ОТДЕЛЕНИЕ – НБ Республики Тыва, ИНН 1715001332, ОКТМО 93656440101, БИК 049304001, КПП 171501001).

Для участия в аукционе претендент должен предоставить одновременно:

1) заявку (в двух экземплярах) на участие в аукционе с указанием реквизитов счета для возврата задатка;

2) копии документов, удостоверяющих личность (для физических лиц);

3) нотариально заверенные копии учредительных документов и свидетельства о государственной регистрации юридического лица;

4) доверенность на лицо, уполномоченное действовать от имени заявителя при подаче заявки на участие в торгах;

5) документы, подтверждающие внесение задатка.

Информация о торгах размещена на Интернет-сайте администрации Чаа-Хольского кожууна <http://chaa-hol.tyva.ru/> и на официальном сайте РФ для размещения информации о проведении торгов orgi.gov.ru

дать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская д. 143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Главный специалист отдела по управлению имуществом, земельным ресурсам, строительству и контролю Ооржак Н.М.

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Саглан Николаевич КЫРГЫСТЫН адынга тывыскан 334002 дугаарлыг күш-ажыл дептериниң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

солунуң сайтызы: //shyn.ru

электроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Халарбаа Сааяевич КАРА-ООЛ

Эрзин кожуунуң Хүндүлүг хамаатызы, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, күш-ажылдың хоочуну Халарбаа Сааяевич Кара-оолдун чырык өртемчиден чарлып чорутканы-биле, өөнү иштинге, ажи-төлүнге, төрелдеринге Эрзин кожуунуң чонунуң мурнундан ханы кажыда-лывысты илередип тур бис.

Халарбаа Сааяевич Кара-оол 1939 чылдың декабрь 13-те Мөңгүн-Тайга кожуунуң Мөген-Бүрен сумузунуң Оргу-Ойнуң Улуг-Өдек деп черге Саая Кара-оол биле Саая Эренсанмаа оларның өг-бүлезинге 6 уругун хеймер оглу болуп төрүттүнген, ийи дакпыр дээди эртемниң, сөөлгү хонуктарынга чедир «Эрзин» солунуң кол редактору болуп ажилдаан.

Эрткен чүс чылдың 1947-1951 чылдарында Мөген-Бүренниң эге школазынга, 1951-1954 чылдарда Мугур-Аксының 7 чыл школазынга, 1954-1967 чылдарда Бай-Тайганың Бай-Тал ортумак школазынга өөренип чораан. Ортумак школы дооскаш, 1957 чылда Красноярскиниң башкы институтунуң биология болгаш география факультетин чедишкенин дооскаш, Тыва областың өөредилге килдизиниң дужаалын езугаар Өвүр кожуунга күш-ажылчы базымын эгелээн. Аныак башкы Өвүрнүң Хандагайты, Солчур, Торгалыг ортумак школаларында үш чыл ажилдааш, 1962 чылда Бай-Тайга кожуунда Тээлиниң №2 сес чыл школазынче депшиттирген, 1969 чылда аныак коммунист директорну Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинге ажилдаары-биле томуйлаан. 1975 чылда СЭКП обкомунуң мурнундан Новосибирск хоорайга партияның дээди школазынче өөредип чорудупкан. Ол школыны дооскаш, Эрзин кожуунуң партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинге ажилдаары-биле депшиттирген.

1980 чылдан эгелээш, 10 чыл иштинде Эрзин районнуң күүсекчи комитетиниң даргазының оралакчызынга ажилдавышаан, райкүүском чанында он ажыг комиссияларның ажылын удуртуп турган. Ол үеде райкүүском даргазы чакгыс оралакчылыг турган болза, амгы үеде кожуун чагыргазының даргазы дөрт оралакчылыг. Ол чылдарда Халарбаа Сааяевич септелге-тудуг участогунуң, №5 тудуг кылыр көжүр чорур механизататтыг колоннаның ажылын удуртуп, кожуунга хей-ле тудугну туттурган. Ооң иштинде Эрзин суурда үш каът школа, кожуунуң ийи каът төп эмнелгези, Нарын суурда ийи каът культура-спорт комплекзи, хей чуртталга бажынарны, көдээде

малкажалары дээш оон-даа өске. 1980-1990 чылдарда республикага чарлаттынп турган «Эң эки чаагай-жыттыңан, үлгерлиг корум-чурумнуң суур» деп чарышты районга удуртуп, мак ажилдаанының түмөкү район ол чылдарда СЭКП комунуң, Тыва Республиканың Сайыттар Чөвүлелиниң, Тыва профэвилелдериниң областтың тединиң шилчир Кызыл Туу гаш акша шааналдары-биле удаа шаанаткан. 1990-1992 чылда Халарбаа Сааяевич Кара-оол район Советиниң даргазы, оралакчызынга депшиткен 1992 чылда район Советиниң путаттары ону Эрзинниң район Советиниң даргазынга сонга албан-дужаалга 1994 чылга чейин ажилдаан. Район Совети доосонда 1994-2005 чылга чейин кожуун чагыргазының херек эргелелиниң эргелекчилгине, а чылдан эгелээш 2018 чылга чейин кожуун чагыргазының партия секретарына ажилдап, «Эрзин» солунуң кол редактору болуп кожуунуң амыдыралын чыгарып ажил-херекке үлүг-хуузуң чедишкенин ажилдап чоруп.

Халарбаа Сааяевич Кара-оолдун хей-ниити ажилдарының дооскаш киржикчизи чораан. Ол болгаш суму депутаттыгын чыгарып соңгуттуруп келген. 20 чыл тыр кожуунуң девискээр комиссиязын даргалап, кышкы Баштыңының чанында хей-чөвүлелиниң кежигүнү болуп, кожуунуң адаалар чөвүлел даргазынга ажилдап чораан.

Халарбаа Сааяевич Кара-оолдун күш-ажылчы ачы-хааны: «Күш-ажылдың хоочуну», «Күш-ажылга шылгаралды», «Өг-бүле. Ынакшыл болгаш чы чорук», В.И. Ленинниң туугениниң 140 чылынга туу кааткан РФ-тиң коммунисттик тиязының Төп комитетиниң туу каал» медальдарының, «Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты эдилекчизи, Тыва Республиканың Чазак Даргазының болгаш Республиканың Дээди Хурамы (парламентизиниң) Хүндүлел жиктери, РФ-тиң Төп сонг комиссиязының Хүндүлел жиктери, «Спорттуң хоочуну» деп демдээ дээш оон-даа хей.

Эрзин кожуунуң Төлээлекчилер хуралы Эрзин кожуунуң чагыргачы

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы Эрзин кожуунуң дөңсөө кээр соңгулда комиссиязының эргиде даргазы

Халарбаа Сааяевич КАРА-ООЛДУН

электен мөчээни-биле ооң өг-бүлезинге, чоок кижилеринге болгаш дөргүл-төрелинге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Халарбаа Сааяевич ак сеткилдиг, харысгалгалыг, бодунуң амыдыралы херээнге бердинген кижиге чораан. Ооң дугайында чырык сактылган кезээ мөңгөде бистиң чүректеривиске артып калыр.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.О. ХЕРТЕК.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100, каб. 29-32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.О. Хертек — 2-01-35.
Кол редакторнуң оралакчызы Д.С. Монгуш — 2-17-91.
Секретарь А.А. Лагбы — 2-30-69, тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, С.С. Кушугет) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилеп-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.А. Ондар).
Экономика, үлөтпүр болгаш көдээ ажил-агый (редактору А.Д.-Б. Тулуш).
Социал эйтырылглар (редактору Н.С. Эргеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.
Культура, чогаал, медээлор база спорт (редактору А.Н. Соян).
Очулга (редактору А.К. Ооржак).
Солунуң ишкээкчиси: С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгарал талазы-биле федералдыг албанын Тыва Республикасы талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те буруткан. Херекчилдин дугавы — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-га парлап (Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаптыг материалдарың торларының бодалдары редакцияның түрүктү дүүшпейн барып болур. Айыттыганын санчымын өскө-дөк фактылары, дыңнадылары дээш боттары харыылаар.

Чагылдыга илдежи: хуу доорлорго — 11930, оргөмүзүлүлүк — 31730. Солун неделяда үш катал үнөр. Хамыксыз 3 парлаар ама. Номери парлапкы дужааганы: рафия изугаар — 18.00, херек кырында — 01.00.

Неделяның тиражы: 10926 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 358